

## STILSKE MODIFIKACIJE U PROCESU PREVOĐENJA

MIRA JANKOVIĆ

U kompleksnom procesu prevođenja ima slučajeva neopravdanih i često vrlo neskladnih stilskih modifikacija kojima se prijevod — uz nužna odstupanja uvjetovana različitim jezičnim izrazom — nepotrebno još više udaljuje od originala. U krajnjoj liniji takav postupak dovodi do adaptacije prijevoda stilskoj formaciji koja je u opreci sa stilom originala. Za ilustraciju neka posluži jedan prilično ekstremni primjer, u kome je prevodilac original sa stilskim karakteristikama ranoga romantizma »vratio« u stilsku formaciju baroka.

Radi se o jednom ranom prijevodu Macphersonovih<sup>1</sup> *Ossianovih pjesama* na njemački. Prevodilac je manje poznati bečki pjesnik Michael Denis, a prijevod je objavljen u dva dijela, god. 1768. i 1769.

Da bismo mogli stilski porediti Denisov prijevod s Macphersonovim tekstom, iznijet ćemo neke opće karakteristike koje ukazuju na nova, predromantična strujanja u evropskoj književnosti:

1) *Ossianove pjesme* su u prozi poput Macphersonova keltškoga uzora iz *Fenian* ciklusa. Ne ulazeći ovdje u pitanje do koje je mjere Macpherson bio vjeran prevodilac s gelskoga, a do koje slobodni interpretator, osvrnut ćemo se samo na neke kvalitete njegove engleske proze. Rečenice su mu razmjerno kratke, jednostavne, vrlo često eksklamativne i vrlo ritmične. Po tome njegova proza podsjeća na poetski stil engleske biblije, pa je suvremenim čitaocima u Engleskoj bila dosta bliza i prihvatljiva. No druge književne sredine u Evropi bile su manje spremne da prihvate poeziju u prozi. To se očitovalo i na tendenciji nekih ranih prevodilaca da prozu originala prevode stihom.

2) Osnovni je ton *Ossianovih pjesama* elegičan, melankoličan, pa i sentimentaln, suprotno od vedroga i često idiličnoga prizvuka racionalizma neoklasicističke poezije. Ali u Engleskoj se već četrdesetih

---

<sup>1</sup> Macphersonovim *Ossianovim pjesmama*, a osobito problemom autentičnosti toga navodnog prijevoda s gelskoga bavila sam se u radnji »Ossian kao poticaj za sakupljanje narodnih pjesama kod južnih Slavena«, *Zbornik za narodni život i običaje JAZU* 38 (1954), str. 177—221.

godina javlja melankolična poezija<sup>2</sup> i sentimentalni roman.<sup>3</sup> Čini se, da je Macpherson vješto prihvatio ta nova književna strujanja, koja u ostaloj Evropi još nisu bila našla određeniji odjek. Zato će se kod prevodilaca, a posebno kod Denisa, moći primijetiti izvjesno retuširanje tamnih boja i tonova u lakši i vedriji ton.

3) Scena *Ossianovih pjesama*, divlja priroda planinske Škotske, po atmosferi je bitno različita od konvencionalno stilizirane prirode u još dominantnoj neoklasicističkoj poeziji toga vremena. Tu je priroda ograničena na manje prostore, kojima je ovladao čovjek; vrt, park, pitomi gaj ili rascevalu livadu. Slika je prirode statična, a po funkciji uglavnom samo dekorativna. U prvom je planu figura čovjeka, upravo kao i na portretima iz toga razdoblja. U *Ossianovim pjesmama* iznenada se otvara široka scena planinskih predjela, uzburkanog mora, gustih šuma i golih proplanaka obavijenih maglom. Tmurni oblaci tjerani vjetrom zastiru mjesecinu, rasvjeta se neprestano mijenja i sva je scena u pokretu. Priroda nije više samo vanjski dekor, već postaje poetsko oličenje prirodnih sila, koje pokreću i sudbinu čovjekovu. Takve će se scene naći i na platnima romantičnog slikarstva. Oživljavanje prirode i njezina nova funkcija simbola očišćeni su kao Macphersonov najvredniji doprinos razvoju evropske književnosti.<sup>4</sup> Upravo će taj momenat oličenja prirode biti veliki kamen kušnje za senzibilitet prevodioca da što vjernije odrazi onaj novi vid poezije. Naš će prevodilac u ime starijih poetskih konvencija pokazati tendenciju »smirivanja« fluidne atmosfere i simbolična oličenja prirode reducirati na statični dekor.

4) Tema *Ossianovih pjesama* odnosi se na keltsku historiju, ratovanje Gela na britanskim otocima u trećem stoljeću. U jeku dominacije klasičnih tema u evropskoj književnosti toga vremena Macphersonovo je djelo bilo osobito zapaženo upravo po novoj tematici. Iako ne prvo te vrste, odigralo je najvažniju ulogu u prekretnici tematike. Macpherson se uspješno poveo za već objavljenim djelima iz nacionalnih historija,<sup>5</sup> ali će upravo njegov *Ossian* postati simbolom u antitezi Homer—Ossian, tj. književnoga klasicizma—romantizma. Na putu kroz mnoge zemlje Evrope *Ossianove pjesme* pobudit će interes, ne toliko za keltski, već prvenstveno za vlastiti folklor i nacionalnu prošlost. U Njemačkoj će Klopstock nastojati da se pronađu

<sup>2</sup> Najneposredniji odjek ima poema E. Younga iz god. 1742—1745. *The Complaint, or Night Thoughts on Life, Death and Immortality*.

<sup>3</sup> Veliku popularnost uživa roman S. Richardsona *Pamela* (1741).

<sup>4</sup> Jack Lindsay smatra to duboko kreativnim procesom i ističe da Macpherson nije dobio zasluženo priznanje.

(»Ossian«, *The Modern Quarterly Miscellany*, 1 (1947), str. 80.)

<sup>5</sup> Paul Ma'let, *Monuments de la poésie et de la mythologie des Celtes* (1756) i pjesma Thomasa Graya *The Bard* (1757), koja je pobudila interes za keltski folklor i sudbinu barda u Walesu.

pjesme »njemačkih barda«.° u Italiji Cesarotti suprotstaviti junačku nacionalnu prošlost »anacionalnoj poeziji po antiknim uzorima«.7 U Rusiji će se u predgovoru prvom štampanom izdanju *Slova o polku Igorevu* spomenuti »Ossianov duh« i istaći da su i ruski junaci imali svoje »barde«, koji su ih slavili u pjesmama.8 A bečki prevodilac Denis, ukazujući na Macphersona, poziva na sakupljanje i prevođenje pjesničke starine u Češkoj, Dalmaciji i Hrvatskoj.9

Već ovih samo nekoliko navedenih primjera pokazuje, da je upravo tematika *Ossianovih pjesama* imala najveći odjek kod suvremenika. Pjesme keltskoga barda postaju poticaj za pronalaženje tema iz nacionalne prošlosti, koje će zamijeniti anacionalnu tematiku klasicističke poezije. No koliko god se oduševljavali novim temama, rani prevodioci još nisu spremni da potpuno prihvate i novi pjesnički izraz i u većoj ili manjoj mjeri ostaju sapeti književnim konvencijama i strogim »pravilima« neoklasicističke poetike.

To je osobito slučaj u Denisovu prijevodu, koji nastaje u stilski specifičnoj sredini, u baroknom Beču, gdje ta stilska formacija u svim vidovima umjetnosti ima osobit intenzitet, posebno značenje, i u odnosu na ostalu Evropu znatno produžen vijek. Treba odmah istaći da bečki prevodilac *Ossiana* nije bio pjesnik većega formata ni originalna dometa, pa se stoga strogo pridržavao stilskih konvencija svoje književne sredine. Njegova verzija *Ossiana* tipična je za način prevođenja u doba neoklasicizma, kad se naime stil, a često i smisao, originalnog djela podređuje postojećim i za ono vrijeme jedino »korektnim« pjesničkim pravilima.

U prvom redu, Denis će Macphersonovu prozu prevoditi u stihu, — dvanaestercu što ga Herder u kritičkom prikazu toga prijevoda naziva heksametrom. Tako će on »dotjerati« i smiriti »nepravilni« prozni ritam originala. Kratke, a pogotovu eksklamativne rečenice u prijevodu spajat će u složene, zavisne i time »korigirati« smisao, a izrazito emotivnu prozu preobraziti u rezoniranje u stihu.

I rani talijanski prevodilac *Ossiana* Melchior Cesarotti, koji je Denisu u početku prevođenja služio kao uzor, prevodi u e n d e c a s i l l a b u, iako je u svome prijevodu neuporedivo bliži originalu i ima vrlo određen stav u pitanjima nekonvencionalnog jezičnog izraza.

Ali Goethe je odlomak iz *Ossiana* u *Wertheru* preveo p r o z o m.

Denisove se stilske modifikacije osobito primjećuju u pjesničkim slikama. Neodređenim konturama likova u maglovitom pejzažu daje jasnije obrise barokne slike ili kipa.

° U pismu Michaelu Denisu od 6. I 1767.

7 M. Janković, o. c., str. 191.

8 *Ibid.*, str. 188.

9 *Ibid.*, str. 199.

Macpherson:

H's hair meets the winds of the hills<sup>10</sup>

Denis:

Ihm fliegen die *Lüfte* von seinen Gebirgen  
*Kräulsend* ins Haar...<sup>11</sup>

U ovom je primjeru Denis planinske vjetrove smirio u blago strujanje zraka, koje će tek dekorativno zakovrčati kosu, kao na kakvu baroknom kipu.

Sve što se u maglovitoj atmosferi originala tek naslućuje u pjesničkom oličenju prirodnih sila, Denis će na svoj način fiksirati i simbole prevesti jednoznačnim određenim pojmovima. Tu će se najčešće poslužiti klasicističkom personifikacijom prirodnih pojava.

Macpherson:

... till morn, with the *light* beams of east, shall *light* me to the death of Cuthulin.<sup>12</sup>

Denis:

Bis nicht den Morgen der Ost mit jungen Strahlen  
*Heraufschickt* Cuthulins Tod zu *beleuchten*.<sup>13</sup>

Denis je jutro stavio u službu personificiranog istoka i »poslao« ga da »osvijetli« scenu smrti. U toj se slici gubi višeznačnost originala, osobito ponovljenog izraza »light«, koji implicira ne samo vizuelnu (light), već i emotivnu asocijaciju (olakšanje).

Isto mjesto prevodi Cesarotti ovako:

... finchè 'l mattino  
Venga co' raggi suoi dal *mio* oriente  
A rischiarar d' Cuculin la morte.<sup>14</sup>

Iako u manjoj mjeri, osjeća se i ovdje tendencija personifikacije jutra, koje, umjesto čovjeka, ide da osvijetli smrt. Ličnu zamjenicu originala »me« Cesarotti pretvara u pridjev i stavlja pred istok (»mio

---

<sup>10</sup> Kod poređenja originala s prijevodima služila sam se ovim izdanjima: *The Poems of Ossian* tran. by J. Macpherson, Edinburgh 1926; *Ossians und Sineds Lieder*, Wien, 1784. (Denisov prijevod); M. Cesarotti, *Poesie di Ossian*, Torino, 1924; *Die Leiden des jungen Werthers* von W. v. Goethe, Leipzig; Macpherson, str. 172.

<sup>11</sup> Denis, str. 163.

<sup>12</sup> Macpherson, str. 47.

<sup>13</sup> Denis, str. 26 (I).

<sup>14</sup> Cesarotti, str. 18.

oriente») i tako sa scene isključuje čovjeka aktera. Za volju ritmičkoga stiha žrtvuje smisao.

Smisao originala mijenjaju prevodioci spajanjem i »logičnim« povezivanjem Macphersonovih kraćih rečenica.

Macpherson:

Pleasant to my ears is Lochlin's wind! It rushes over my seas.

Cesarotti:

Grato mi fremo nell'orecchio il vento  
Che percuote i miei mari...

Denis:

... mir *säuselt* er *lieblich* zu Ohre,  
Meiner Meere *Durchwühler*, der Wind.<sup>15</sup>

Cesarotti se spajanjem dviju rečenica nije bitno udaljio od smisla, tek je nešto prigušio zvuk vjetra.

Denis je od toga napravio baroknu rečenicu, po sintaksi, s umetnutim ukrasima, pomalo sladunjavima u stilu rokokoja. Ljupki je zvuk vjetra u očitoj stilskoj kontradikciji sa zvučnim barokno slikovitim izrazom »*Durchwühler*«.

Slično se na mnogim drugim mjestima u Denisovu prijevodu barokne slike i zvučni izrazi isprepleću s klišeima u stilu rokokoja, i to upravo na mjestima gdje najmanje odgovaraju originalu. Tako na primjer Macpherson u opisu bitke prikazuje na bojnopolju konja u krvi:

Sifadda bathed his hoof in blood.

Kod Denisa:

Sifadda *plätschert* im Blute.

Izraz koji evocira bezazlenu igru ili zvuk fontane u idiličnom parku ima upravo komičan efekt u navedenom kontekstu.

Kod Cesarottija:

Nel sangue guazza l'unghia di *Duronal*.<sup>16</sup>

U inače prihvatljivom prijevodu Cesarotti je ovdje zamijenio imena dvaju konja, što mu je Denis vrlo ozbiljno zamjerio. No i sam je činio slične, pa i krupnije greške, kad je za volju broja slogova mijenjao imena i tako na primjer radnju jedne scene iz mjesta Inistore (u Škotskoj) premjestio u Erin (Irsku):

<sup>15</sup> Macpherson, str. 47 — Cesarotti, str. 18 — Denis, str. 163 (I).

<sup>16</sup> Macpherson, str. 44 — Denis, str. 23 (I) — Cesarotti, str. 15.

Dass uns kein weisslichtes Segel die düstren  
Fluten von *Erin* hinüber entgehe!

Uvidjevši da je premještanjem radnje iz zemlje u zemlju i tematski odstupio od originala, Denis naknadno popravljajući grešku, ali se istovremeno koristio prilikom da još malo dotjera tekst u svome stilu dodatkom o »skakutanju« brodova:

Dass uns kein weisslichtes Segel die düstren  
Fluten von Inistor' hüpfend umschiffe!<sup>17</sup>

U poređenju nekih mjesta Denisova prijevoda s Goetheovim još se više ističu za Denisa tipične stilske modifikacije:

Macpherson:

The flies of evening are on their feeble wings

Goethe:

Das Gesumme der Abendfliegen schwärmet übers Feld.

Denis:

Mücken der Nacht üben den zärtlichen Flügel!<sup>18</sup>

Goetheovoj atmosferi večeri kod Denisa nema ni traga. Njegov je omiljeni kliše za snažni proljetni vjetar planinske Škotske »Lüftchen im Lenze«, koji naravno ne može ponijeti emotivno nabijen smisao originala.

Denisov je prijevod *Ossianovih pjesama* vrlo eklatantan primjer stilskog preoblikovanja u procesu prevođenja. U obranu prevodioca treba međutim reći da je to opća karakteristika, ili bar tendencija, neoklasicističkih prijevoda uopće. Mnogi su prijevodi starijih književnih djela, osobito iz klasične antike, u prijevodima modificirani u duhu vremena. Tako je na primjer poznati engleski prijevod *Ilijade* Alexandera Popea iz 1720. duhovito nazvan »Homer u periki«. Kod Denisova je prijevod *Ossiana* slučaj različit, jer se radi o prevođenju suvremena djela s elementima ranoga romantizma, koje prevodilac »vraća« u već pomalo preživjele književne konvencije. Postoji više uzroka takvu postupku.

Na prevođenje *Ossianovih pjesama* odlučio se Denis na osnovu mišljenja i sugestije »jednoga njemačkog pjesnika prvoga reda«,<sup>19</sup> naime Klopstocka. U predgovoru navodi kao glavni razlog svoga prijevoda želju da se po uzoru na *Ossiana* pronađu i upoznaju »bardi

<sup>17</sup> Denis, str. 87 (I).

<sup>18</sup> Macpherson, str. 409 — Goethe, str. 129 — Denis, str. 96 (III).

<sup>19</sup> U predgovoru svome prijevodu iz 1768., Vorbericht, str. 3.

naših otaca«. A u pjesmi posvećenoj *Duhu Ossiana*<sup>20</sup> najavljuje da će njegova pjesma odjeknuti na »strunama Dunava«. Kao vrlo osrednji pjesnik, pripadnik tzv. Bardendichtunga,<sup>21</sup> ne izlazi iz okvira vrlo osrednje barokne poezije, pa u tom stilu i prevodi. Njegove zvučne »strune Dunava« prigušile su u prijevodu originalnu i osjećajnu melodiju keltskoga barda, fluidne prikaze prirode sa simboličnom funkcijom pretvorile u statički dekor, a nova su se strujanja romantične poezije izgubila u ispraznoj krasnorječivosti i ukrasnoj frazi baroka.

U vrijeme prevođenja *Ossiana* Denis je bio kustos Dvorske biblioteke u Beču i njegovo se radno mjesto nalazilo u jednoj od najmarkantnijih građevina bečkoga baroka.<sup>22</sup> Taj impresivni ambijent kao da je ostavio tragove ne samo u njegovoj poeziji, već i u prijevodu *Ossianovih pjesama*. Barokna je arhitektura vrlo sugestivan izraz određene društvene situacije: feudalne dvorske reprezentacije carskoga apsolutizma i zelotizma katoličke protureformacije. Bivši jezuit i kustos biblioteke s titulom dvorskoga savjetnika, Michael Denis, bio je svakako eksponent protureformatorske i germanizatorske politike austrijskog dvora. U tom smislu treba shvatiti i njegovu »patriotsku« pobudu, da pomoću prijevoda pjesama keltskoga barda potakne pronalaženje »barda« u austrijskom imperiju.<sup>23</sup> U tom je nastojanju prijevod podredio svom patriotskom zadatku i dao mu pečat svoje sredine, udaljivši se od stila originala.

Svaki će prijevod sa sličnim stilskim modifikacijama prije ili kasnije izazvati oštru kritiku. Bio je to slučaj i s Denisovim prijevodom. U nizu Herderovih osvrtâ može se pratiti kako ga je upravo stilski nesklad Denisova prijevoda potakao na postepeno, sve intenzivnije ulaženje u bit Ossianove poezije.<sup>24</sup> Na neki je način Denisov prijevod indirektno, izazvavši kritiku, pridonio prodiranju predromantičnih strujanja u evropsku književnost. Svega osam godina nakon Denisova objavljuje Goethe, na poticaj Herderov, svoj fragmentarni prijevod *Ossiana* u *Wertheru*. Njegov prijevod nastaje već u novoj književnoj klimi njemačkoga *Sturm und Dranga*.

Prikazom Denisova prijevoda *Ossianovih pjesama*, koji predstavlja svakako vrlo ekstremni primjer stilskih modifikacija u procesu prevođenja, nastojali smo ukazati na opasnosti kojima se izlaže i moderni prevodilac ako stil originala — iz raznih mogućih razloga — podredi dominantnom stilskom izrazu sredine u kojoj prevodi.

<sup>20</sup> »An Ossians Geist« u zbirci *Die Lieder Sined des Barden*, Wien, 1772. — Den's izdaje pjesme pod retrogradom svoga imena i smatra se »bardom«.

<sup>21</sup> M. Janković, o. c., str. 194—5.

<sup>22</sup> U kompleksu Hofburga ta biblioteka-dvorana predstavlja vrlo raskošno plastičko ostvarenje ali odaje stanovitu težinu i hladnu monumentalnost.

<sup>23</sup> M. Janković, o. c., str. 199.

<sup>24</sup> *Ibid.*, str. 201 id.

M. Janković: STYLISTIC MODIFICATION IN TRANSLATION

Summary

In the complex process of translation adapting a text to a different linguistic medium there is always a potential danger of modifying to a certain degree the basic stylistic characteristics of the original. Trying to illustrate the point the author compares an early German translation of *Ossians Poems* with the English original, and comes to the conclusion that the translator has modified the text to adapt it to the dominant stylistic expression of his own literary scene. In his translation verse, style and images are typical of a belated baroque kind of poetry still prevailing at his time in Vienna. In adapting his translation to a different, almost opposed, stylistic convention the translator missed the basic style and spirit of the original.

By exposing a rather extreme example of a typically 18th century way of translating, the author wants to indicate one of the still possible and not quite unfrequent transgressions in translation.